

## ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

О. В. Чернявська, доктор економічних наук; Т. С. Юрко

У структурі сучасної змішаної економіки співіснують та органічно взаємодоповнюють один одного малі, середні та великі підприємства. В економічно розвинених країнах, як свідчать статистичні дані, найчисельнішим сектором економіки 93–99 % від загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності є малі підприємства [1]. Від 50 до 70 % ВВП розвинених країн виробляється саме в цьому секторі [2]. Отже, розвиток малих підприємств є рушійною силою для розвитку економіки кожної країни. В Україні ж у 2010 р. порівняно з попереднім роком кількість малих підприємств скоротилась на 5,7 % [3, с. 37], а частка ВВП, що виробляється малими суб'єктами господарювання, не досягає й 20 % [2]. Таким чином, виникає необхідність проведення систематизованих спостережень за розвитком малого бізнесу, та розробки дієвого механізму державної підтримки малих підприємств. Для цього важливо виділити малі підприємства з усієї множини на основі відповідних критеріїв.

Вагомий внесок у дослідження й аналіз суті та критеріїв малого підприємництва зробили такі зарубіжні вчені: П. Друкер, Дж. Стредвік, Р. Кантільон, Й. Шумпетер, дані питання висвітлено в працях таких вітчизняних науковців: В. А. Подсолонко та Т. Л. Миронової, Л. Л. Цимбал, Т. А. Говорушко, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука.

Метою дослідження є поглиблення теорії визначення критеріїв віднесення підприємств до малих форм господарювання, розробка науково-практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності ідентифікації малих підприємств в Україні.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- дослідити зарубіжний досвід ідентифікації малих підприємств;
- систематизувати існуючі підходи до ідентифікації малих підприємств на основі матричного підходу з урахуванням наявності якісних критеріїв і галузевої диференціації;
- дослідити вітчизняний досвід ідентифікації малих підприємств та визначити національну позицію у запропонованій класифікації.

На сьогодні і в теорії, і в практиці не існує єдиного визначення суб'єктів малого підприємництва. В 75 досліджених країнах світу для характеристики малих підприємств використовують понад 50 різних статистичних показників, дослідження яких можна провести за двома напрямками:

- урахування критеріїв ідентифікації малих підприємств;
- аналіз рівня уніфікації критеріїв ідентифікації малих підприємств.

Багатовекторність досліджень малих підприємств визначає необхідність систематизації існуючих підходів до ідентифікації малих підприємств. Для цього проаналізуємо найбільш поширені якісні та кількісні критерії віднесення підприємств до малих (табл. 1).

Широка «диверсифікація» критеріїв ідентифікації малих підприємств призвела до розробки кожною країною та міжнародними об'єднаннями своєї методики віднесення підприємств до малих. Здійснений аналіз дозволив виділити три рівні уніфікації критеріїв віднесення підприємств до малих форм господарювання:

Таблиця 1

## Критерії ідентифікації малих підприємств: переваги та недоліки [1; 4, с. 100]

Критерії	Показники	Переваги	Недоліки
1. Кількісні 1.1. Основні	Кількість працюючих	Критерій відзначається простотою, доступністю, інфляційною стійкістю	Не враховує специфіки галузі (торгівля, послуги, виробництво)
1.2. Додаткові	Річний обсяг продукції; вартість фондів; річний обсяг товарообігу; річний розмір прибутку; розмір статутного капіталу; розмір активів; розмір річного доходу; обсяг щорічних продажів	Простота доступу до даних	Обмеженість критеріїв, важко застосувати в умовах непорівнянності різних видів продукції
2. Якісні	Незалежний менеджмент; обмеженість джерел фінансування; галузь функціонування	Глибокий аналіз особливостей малих підприємств	Складність практичного застосування, основа інтуїція та судження

- на рівні регіону (наприклад, США, Канада);
- на рівні держави (наприклад, Російська Федерація, Україна, Японія);
- на рівні міжнародний об'єднань (наприклад, ЄС).

Враховуючи те, що для більшості країн характерними є використання кількісних параметрів переважно кількості працюючих, діючі

підходи до ідентифікації малих підприємств можна класифікувати за наявністю якісних критеріїв і використанням «галузевої диференціації», використовуючи матрицю (рис. 1). Виключенням є позиція Індії, в якій згідно з Законом «Розвиток малого, середнього та великого бізнесу» № 27200 малі підприємства ідентифікуються лише за наявністю якісних показників і «галузевою диференціацією» [5].

		Якісні параметри	
		+	-
Галузева диференціація	+	1. «Ретельна ідентифікація»: США, методика Болонського комітету	2. «Статистична ідентифікація»: Японія, Південна Корея
	!	3. «Уніфікована ідентифікація»: країни ЄС, Польща, Угорщина, Республіка, Словаччина	Чеська 4. «Поверхнева ідентифікація»: Бразилія, Республіка Коста-Ріка

Рис. 1. Матриця класифікації діючих підходів ідентифікації малих підприємств (побудовано автором на основі [4, с. 101–103; 5–10, с. 7–8])

Запропонована матриця класифікації діючих підходів ідентифікації малих підприємств дозволяє виділити чотири групи країн. Перша група країн «ретельної ідентифікації» характеризується одночасним використанням якісних і кількісних критеріїв ідентифікації малих підприємств, та широким застосуванням «галузевої диференціації». До групи «ретельної ідентифікації» можна віднести США, країни,

що використовують методику Болонського комітету.

Так, в США малими вважаються виключно приватні підприємства, що не займають домінуючої позиції на товарних ринках. Відповідно до критеріїв, визначених Адміністрацією малого бізнесу США, малими вважаються: у оптовій торгівлі – підприємства з валовим доходом до 22 млн дол. США. на рік і чисель-

ністю працівників до 100 чол., у роздрібній торгівлі – до 3,5 млн дол. США., у будівництві – від 7,5 до 17 млн дол. США, у складському господарстві – до 500 чол., у різних галузях промисловості – від 250 до 1500 чол. [6].

Яскравим прикладом «ретельної ідентифікації» є методика, запропонована Болонським комітетом, згідно з якою малим підприємством визнаються фірми, що відповідають якісним і кількісним критеріям (табл. 2).

Таблиця 2

### Якісні та кількісні критерії ідентифікації малих підприємств, запропонованої Болонським комітетом [7]

Критерії ідентифікації	Загальні вимоги
Якісні	1. Невелика частка ринку 2. Управління фірмою здійснюється її власником особисто, а не за допомогою формалізованої управлінської структури. 3. Фірма є незалежною
Галузева диференціація	Оптова торгівля – оборот не більше 200000 ф. ст./рік; Роздрібна торгівля/ послуги – оборот не більше 500000 ф. ст./рік; Промисловість – кількість працюючих не більше 200 чоловік

Японія, Канада та Південна Корея є яскравими прикладами другої групи – групи «статистичної ідентифікації», яка характеризується раціональним поєднанням «галузевої диференціації» з розрахунком найбільш поширених кількісних критеріїв та без урахування якісних індикаторів. Наприклад, у Канаді у сфері послуг до малих відносяться підприємства із максимальною чисельністю 50 працівників і річним валовим оборотом не більше 5 млн дол. США, у сфері виробництва – відповідно 100 працівників і 10 млн. дол. США [8].

В Японії, згідно з чинним Законом про малі та середні підприємства від 1963 р., з урахуванням останніх змін і доповнень, до малих відносять підприємства з відповідними гра-

ничними показниками чисельності працівників і розміру статутного капіталу:

- у промисловості, транспорті – 300 чоловік і 300 млн єн;
- у оптовій торгівлі – 100 чоловік і 100 млн єн;
- у роздрібній торгівлі – 50 чоловік і 50 млн єн;
- у сфері послуг – 100 чоловік і 50 млн єн [9].

До третьої групи – «уніфікованої ідентифікації» можна віднести країни ЄС, в яких, згідно з Рекомендаціями Комісії 2003/361/ЄС від 6 травня 2003 р. малими вважаються підприємства, що регулярно займаються господарською діяльністю і відповідають встановленим кількісним критеріям (табл. 3).

Таблиця 3

### Критерії ідентифікації підприємств на території ЄС [10]

Підприємства	Чисельність працівників	Річний оборот	Річний баланс
Мікропідприємства	< 10 чол.	≤ 2 млн євро	≤ 2 млн євро
Малі підприємства	< 50 чол.	≤ 10 млн євро	≤ 10 млн євро
Середні підприємства	< 250 чол.	≤ 50 млн євро	≤ 43 млн євро

Аналогічні погляди існують і в державах з перехідною економікою. При цьому у державах з високими темпами ринкових реформ (Угорщина, Чеська Республіка, Польща, Словаччина) – законодавство щодо малих підприємств орієнтоване на європейське. Наприклад, у Польщі малим вважається підприємство з

граничною чисельністю працюючих – 50 робітників, у Словаччині – 25 робітників. У Чехії використовується поняття «малого (середнього)» підприємства з максимальною чисельністю працюючих – 500 робітників. В Угорщині для мікропідприємств визначено чисельність від 1 до 10 робітників, для малих підприємств

– це 11–50 робітників і річний обіг – не більше 700 млн форинтів або річний баланс – не більше 500 млн форинтів [4, с. 108].

До четвертої групи відносяться країни, в яких використовується «поверхнева ідентифікація», тобто розмежування підприємств лише за одним кількісним критерієм. Наприклад, у Бразилії до малих відносять підприємства чисельністю від 10 до 49 чоловік. Нормативні документи Республіки Коста-Ріка до мікропідприємств відносять підприємства, чисельність персоналу яких не перевищує 5 осіб, до малих – 30 осіб [1].

В Україні, термін «мале підприємство» було нормативно закріплено в Законі СРСР від 4 червня 1990 р. № 1529-І «О підприємствах в ССРСР» [12]. Кількісні ж показники ідентифікації малих підприємств вперше були визначені в Постанові Совмина ССРСР «О мерах по созданию и развитию малых предприятий» № 790, в якій зазначалося, що до малих підприємств належать новостворені та вже діючі підприємства з чисельністю працюючих:

- у промисловості та будівництві – до 200 осіб;

- у науці та науковому обслуговуванні – до 100 осіб;
- в інших галузях виробничої сфери – до 50 осіб;
- у галузях невиробничої сфери – до 25 осіб;
- у роздрібній торгівлі – до 15 осіб [11].

«Статистичний підхід» було збережено і після здобуття незалежності. Законом України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 року (ст. 2) визначалося, що «мали підприємства – це організаційно-економічний вид підприємств, що класифікуються за показниками чисельності зайнятих робітників з розподілом за сферами діяльності» [13]. Після набуття чинності Господарського Кодексу № 436-IV від 16.01.2003 р. «статистична ідентифікація» була замінена «поверхневою ідентифікацією» (рис. 2).

Останні зміни кількісних критеріїв ідентифікації малих підприємств подані в Законі України № 523-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» (табл. 4).

		Якісні параметри	
		+	-
Галузева диференціація	+	1. «ретельна ідентифікація»	2. «статистична ідентифікація» (1991–2003 рр.)
	і	3. «уніфікована ідентифікація»	4. «поверхнева ідентифікація» (2003 – сьогодні)

Рис. 2. Ідентифікація малих підприємств в Україні (побудовано автором на основі [3, с. 7–8; 13–15])

Таблиця 4

### Кількісні критерії ідентифікації малих підприємств в Україні [14, 15]

Нормативно-правовий акт	Критерії ідентифікації
Господарського кодексу України	«Малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньо-облікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень»
Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва»	«Суб'єктами малого підприємництва є: фізичні особи зареєстровані в встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб і обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн грн»

Аналізуючи зарубіжний досвід ідентифікації малих підприємств і розглядаючи вітчизняну практику, можна зробити висновок, що запропоновані українським законодавством критерії ідентифікації малих підприємств є надто спрощеними (враховуються лише кількісні показники, не застосовується «галузева диференціація»), що ускладнює забезпечення

принципу адресності державної підтримки малих підприємств пріоритетних напрямів розвитку. В цьому сенсі одним із варіантів «ретельної ідентифікації» малих підприємств на основі позитивного досвіду Японії та США, а також сучасних розробок вітчизняних дослідників можна запропонувати використання таких критеріїв (табл. 5).

Таблиця 5

### Критерії ідентифікації малих підприємств [3, с. 120; 4, с. 120–130; 6; 8]

Критерій	Показники
<i>Кількісні</i>	
Чисельність персоналу	
- сфера послуг	25 чоловік
- виробнича сфера	100 чоловік
Валовий дохід	
- сфера послуг	50 млн грн
- виробнича сфера	70 млн грн
<i>Якісні</i>	
Частка ринку	0,2–1 %
Диверсифікація продукції	Неширокий асортимент

Зважаючи на вищезазначене, підіб'ємо підсумки.

1. Мале підприємництво є важливим структуротворчим елементом ринкової економіки, розвиток якого активно підтримується державними органами влади. Одним із перших питань державного регулювання підприємницької діяльності є визначення критеріїв ідентифікації малих підприємств.

2. Для характеристики малих підприємств у світі використовують понад 50 різних статистичних показників. З метою систематизації підходів до ідентифікації малих підприємств автором пропонується матричний метод класифікації.

3. Процес методологічного забезпечення ідентифікації малих підприємств триває. В Україні за часів незалежності прослідковується спрощення ідентифікації малих підприємств із «статистичної ідентифікації» до «поверхневої ідентифікації», яка зберігається і на сьогодні відповідно до Закону України № 523-VI від 18.09.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності».

Обмеженість кількісними критеріями не дозволяє повною мірою враховувати їх специфіку.

4. Для ідентифікації малих підприємств пропонується використовувати «ретельну ідентифікацію» з урахуванням кількісних (чисельність персоналу, валовий дохід) і якісних критеріїв (фінансування, частка ринку, рівень диверсифікації продукції).

### ЛІТЕРАТУРА

1. Визначення розмірів підприємства [Електронний ресурс] // Актуальний бізнес : [офіційний веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.ubsjournal.com/2010-05-17-07-35-45/1580-predpreiyatie>. – Назва з титулу екрана.
2. National accounts – GDP [Електронний ресурс] // Європейська Комісія : [офіційний веб-сайт]. – Режим доступу : [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics\\_explained/index.php/National\\_accounts\\_-\\_GDP](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/National_accounts_-_GDP). – Назва з титулу екрана.
3. Вікторович А. О. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / А. О. Вікторович, Ю. М. Бажал. – К. : Держкомпідприємництво, 2010. – 240 с.
4. Говорушко Т. А. Ефективність розвитку під-

- приємництва у харчовій промисловості України : дис. ... д-ра екон. наук / Говорушко Тамара Андріївна. – К., 2008. – 453 с.
5. The Micro, Small and Medium Enterprises Development АСТ [Електронний ресурс] // Міністерство мікро-, малих та середніх підприємств Індії. – 2006. – №. 27 : [офіційний веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.dcmsme.gov.in>. – Назва з титулу екрана.
  6. Table of Small Business Size Standards Matched to North American Industry Classification System Codes, November 5, 2010. [Електронний ресурс] // Адміністрація малого бізнесу США : [офіційний веб-сайт]. – Режим доступу : [http://www.sba.gov/sites/default/files/Size\\_Standards\\_Table.pdf](http://www.sba.gov/sites/default/files/Size_Standards_Table.pdf). – Назва з екрана.
  7. Bolton J . Small Firms; Report of tse Commitete of inguiru on Small Firms. UK; HMSO. 4811, November 1971. P. 28. [Електронний ресурс] // Міжнародна Фінансова компанія : [офіційний веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.ifc.org>. – Назва з екрана.
  8. White Paper on Small and Medium Enterprises in Japan: Finding Vitality through Innovation and Human Resources, Japan Small Business Research Institute, September 2009. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Інституту дослідження малого бізнесу Японії. – Режим доступу : [http://www.chusho.meti.go.jp/pamflet/hakusyo/h21/h21\\_1/2009hakusho\\_eng.pdf](http://www.chusho.meti.go.jp/pamflet/hakusyo/h21/h21_1/2009hakusho_eng.pdf). – Назва з екрана.
  9. Key Small Business Statistics: Industry Canada, Small Business and Tourism Branch, January 2010 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства промисловості Канади. – Режим доступу : [http://www.ic.gc.ca/eic/site/sbrp-rppe.nsf/vwapj/KSBS-PSRPE\\_Jan2010\\_eng.pdf/\\$FILE/KSBS-PSRPE\\_Jan2010\\_eng.pdf](http://www.ic.gc.ca/eic/site/sbrp-rppe.nsf/vwapj/KSBS-PSRPE_Jan2010_eng.pdf/$FILE/KSBS-PSRPE_Jan2010_eng.pdf) (accessed on May 12, 2010). – Назва з титулу екрана.
  10. Commission Recommendation 2003/361/EC of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises [Електронний ресурс] // Європейська Комісія : [офіційний веб-сайт]. – Режим доступу : [http://europa.eu/legislation\\_summaries/enterprise/business\\_environment/n26026\\_e.htm](http://europa.eu/legislation_summaries/enterprise/business_environment/n26026_e.htm). – Назва з титулу екрана.
  11. О мерах по созданию и развитию малых предприятий [Электронный ресурс] : Постановление Совмина СССР от 8 авгус. 1990 р., № 790. – Режим доступа : <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssrg0788.htm>. – Назва з титулу екрана.
  12. О предприятиях в СССР Закон от 4 июня 1990 г., № 1529-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=ESU;n=2961>. – Название с экрана.
  13. Про підприємства в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 27.03.2009 р., № 1292-ХІІ [офіційний веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/887-12>. – Назва з титулу екрана.
  14. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р., № 436-IV [Електронний ресурс] : [офіційний веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. – Назва з титулу екрана.
  15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 18.09.2011 р. [офіційний веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з титулу екрана.